

CELE CINCI CUVÂNTĂRI TEOLOGICE ALE SF. GRIGORIE DE NAZIANZ

Cuvântarea întâi despre Dumnezeu

Este intitulată “Către sau împotriva eunomienilor înainte cuvântare”. În această cuvântare nu se tratează probleme de ordin dogmatic, ci principii legate de vorbirea despre Dumnezeu, i.e. discursul teologic sau teologhizare. Sf. Grigorie observă trei principii: principiul conștientizării limitelor rațiunii, principiul profilului potrivit teologului creștin și principiul temelor mai puțin periculoase pentru teologul începător.

Primul principiu vrea să-l facă pe cel ce vorbește despre Dumnezeu să înțeleagă că rațiunea are limitele ei. Dacă aceste limite nu sunt acceptate rațiunea alunecă pe calea raționamentelor subtile, i.e. a sofismelor. În acest caz teologia și în special Dumnezeu se reduc la nivel de obiect tocmai ca să poată fi raționalizate. Aceste probleme apar din necunoașterea profilului potrivit teologului creștin (Sf. Grigorie de Nazianz, *Cele cinci cuvântări teologice*, Anastasia, București, 1993, p. 24).

Principiul al doilea presupune o pregătire a teologului înainte de a vorbi despre Dumnezeu. Nu se pune atât de mult accentul pe o pregătire intelectuală cât pe una spirituală. Cu alte cuvinte, despre Dumnezeu poate vorbi numai cel curățit de patimi. Această curățire trebuie să se reflecte atât la nivel trupesc, prin adormirea simțurilor, cât și la nivel sufletesc, prin ridicarea cu mintea la Dumnezeu i.e. prin contemplație (p. 40). În plus, teologul trebuie să vorbească numai atunci când mitea este liniștită și eliberată de fantezii. Însă un teolog bun riscă să devin un flecar dacă vorbește atunci când nu este momentul potrivit doar ca să stârnească plăcere. Aici intervine al treilea principiu (p. 25).

Principiul temelor mai puțin periculoase se referă atât la anumite teme mai accesibile oamenilor de rând, dar și la timpul potrivit pentru a vorbi. Cu alte cuvinte teologul trebuie să vorbească numai ce este de folos ascultătorilor nu orice doar ca să placă audienței (p. 26-27). Sunt de preferat în special temele de ordin practic: despre virtuți, despre apărarea credinței, despre recompense și pedepse, despre învierea morților despre suflet etc. Aceste teme aduc un folos teologului și ascultătorilor atunci când teologul nu greșește, iar dacă greșește nu aduc o pagubă mare (p. 32).

Cuvântare a doua despre Dumnezeu

Această cuvântarea tratează despre dumnezeire în general. Sf. Grigorie răspunde eunomienilor că Dumnezeu nu poate fi cunoscut în natura Sa. Cuvântarea poate fi împărțită în două părți. O parte (cap. I-XIV) care vorbește despre imposibilitatea de a cuprinde pe Dumnezeu cu mintea și o a doua parte (cap. XV-XXXI) care vorbește despre cunoașterea lui Dumnezeu cu mintea și limitele acestei cunoașteri.

Ideea de imposibilitate în a cuprinde pe Dumnezeu cu mintea are ca punct de pornire convorbirea dintre Dumnezeu și Moise pe muntele Sinai sau urcarea lui Moise pe muntele Sinai. Această urcarea a proorocului pe muntele Sinai reprezintă o imagine și totodată o trăire a urcușului duhovnicesc (p. 33). Urcușul duhovnicesc se referă la apropierea omului de Dumnezeu. Nu mai cei curați cu inima și cu mintea pot urca cu gândul la ce s-a întâmplat pe muntele Sinai. Cine se urcă cu mintea în nor împreună cu Moise acela intră în afara materiei, de aceea nu este în stare să înțeleagă pe Dumnezeu cu mintea. Însuși Moise nu a fost în stare să vadă decât spatele lui Dumnezeu, adică cele dinapoia Lui. Acestea reprezintă măreția lui Dumnezeu care se vede din făpturile Lui și în ordinea din lume pusă de El (p. 35). Prin urmare ființa lui Dumnezeu rămâne cunoscută doar Treimii. Mintea omenească poate cunoaște doar existența ei, dar nu și ce este ea în sine (p. 37). Oricât de mult s-ar strădui mintea omenească rămâne prinsă în închipuiri materiale atunci când vorbește despre Dumnezeu ex. duh, foc, lumină, iubire, înțelepciune, dreptate, minte, cuvânt etc (p. 44). Aici este vorba de o cunoaștere afirmativă a lui Dumnezeu, i.e. teologie afirmativă. Acest tip de cunoaștere este bun spre a urca omul cu gândul la Dumnezeu, însă nu este de ajuns. Teologia negativă este mai bună și mai desăvârșită pe calea apropierii de Dumnezeu.

Sfântul Grigorie compară cele două teologii cu două plutiri ale minții. Prima plutire duce la teologia negativă, iar a doua plutire duce la teologia afirmativă. Teologia negativă se referă mai mult la natura lui Dumnezeu care nu poate fi cuprinsă și înțeleasă cu mintea.

Atunci ne punem întrebarea: Ce rol are mintea în apropierea de Dumnezeu? Trebuie să recunoaștem faptul că mintea păstrează totuși dorul nepotolit de cunoaștere a lui Dumnezeu. Însă, singurul lucru de care poate fi în stare mintea la nivel abstract este să cunoască existența lui Dumnezeu. Aceasta se numește cunoaștere aposteriorică. Însă pe Dumnezeu în Sine nu-l pot cunoaște nici îngerii. Dar, chiar și cunoașterea aposteriorică ajută numai pe cei cu mintea curată, pe cei întunecați la minte i-a dus la politeism și idolatrie (p. 46-47).

Cuvântare a treia despre Dumnezeu

Tratează dumnezeirea Fiului pe care o apară de ariano-eunomieni. Această cuvântare poate fi și ea divizată în două părți. Prima parte tratează posibilitatea existenței mai multor persoane în Dumnezeu sau altfel spus faptul că unicitatea respectiv unitatea dumnezeirii nu exclude prezența mai multor persoane, i.e. pluralitatea persoanelor. Astfel, pluralitatea persoanelor în Dumnezeu nu înseamnă o pluralitate de puteri de sine stătătoare și fără relație.

Sfântul Grigorie explică relația dintre Tatăl și Fiul punând accentul pe nașterea Fiului. Demonstrând nașterea Fiului din Tatăl, Sfântul Grigorie arată prin aceasta unitatea de ființă dintre Tatăl și Fiul. Prin urmare în prima parte a acestei cuvântări este dezvoltată Taina Sfintei Treimi, fiind combătute fiecare obiecție adusă de Eunomie în privința Tatălui sau a Fiului ca Dumnezeu și a relației dintre Aceștia.

În a doua parte a acestei cuvântări se dezvoltă ideea Fiului ca Dumnezeu pe baza argumentelor scripturistice. Este o introducere la următoarea cuvântare care tratează în detaliu dumnezeirea Fiului atacată de eunomieni. Sunt enumerate toate locurile din Scriptură care ar crea o notă de îndoială în privința dumnezeirii Fiului. Se deosebesc atributele firii umane de atributele firii dumnezeiești. Astfel, în mod ecuațional ceea ce sună umilitor se atribuie firii omeneste, iar ceea ce sugerează slavă și cinste se atribuie firii dumnezeiești a lui Hristos.

Cuvântarea a patra despre Dumnezeu

Această cuvântare continuă tratarea dumnezeirii Fiului. Sfântul Grigorie răspunde pe rând tuturor obiecțiilor aduse de Eunomie în privința Fiului lui Dumnezeu. În cuvântare a treia, locurile din scriptură care reprezintă o problemă pentru Eunomieni au fost doar enumerate. După cum am spus mai sus este vorba de afirmații umiltoare cu referire la Iisus care nu s-ar potrivi lui Dumnezeu. Și această cuvântare poate fi divizată în două părți. Prima parte tratează zece obiecții aduse de Eunomieni împotriva dumnezeirii fiului. Partea doua vorbește despre denumirile generale ale dumnezeirii și cele speciale ale fiului cu argumentare scripturistică. Cele generale se referă pe de o parte la substanța lui Dumnezeu: „Cel ce este”, „Cel ce se mișcă”, „Cel ce arde”, i.e. este foc mistuitor, iar pe de altă parte se referă fie la puterea Lui, fie la iconomia Lui, în trup sau mai presus de trup: Atotstăpânitorul, Savaot, Dumnezeul mântuirii, Dumnezeul păcii, Dumnezeul dreptății etc. Denumirile specifice se referă la Fiul: Fiu, Unul-Născut, Cuvântul, Adevărul, Icoană (Chipul Tatălui), Viață, Lumină, Dreptate, Sfințire, Răscumpărare, Înviere. Sunt denumiri cu referirea la firea sa dumnezeiască. Om (Fiul Omului),

Cale, Păstor, Ușă, Miel, Arhieru, Oaie (spre junghiere), Melchisedec sunt denumiri care se referă la firea omenească a Fiului (p. 103-106).

Cuvântarea a cincea despre Dumnezeu

Cuvântare a cincea este dedicată apărării dumnezeirii Duhului. Este îndreptată împotriva pnevmatomahilor care admiteau sau cel puțin tolerau dumnezeirea Fiului, dar nu puteau accepta dumnezeirea Duhului (p. 108). Ei considerau că Duhul Sfânt este o inovație nescripturistică și prin urmare a ortodocșilor. Pnevmatomahii nu puteau înțelege cum și Fiul și Duhul își au proveniența din Tatăl, i.e. au același Tată și totuși unul este fiu, iar altul nu. Sf. Grigorie observă faptul că pnevmatomahii proiectau procesul generării umane asupra procesului generării divine, i.e. explicau dumnezeirea folosind analogii din lumea creată (p. 114).

În prima parte a acestei cuvântări Sf. Grigorie apără dumnezeirea Duhului mai mult prin argumente logice și imagini preluate din natură ca să-i combată pe adversari chiar pe terenul lor. În partea a doua combate ideea că Duhul Sfânt ar fi nescripturistic, demonstrând contrariul exclusiv cu argumente scripturistice.

Sf. Grigorie scoate în evidență faptul că termeni precum nenăscut, fără de început, nemuritor ș.a. nu apar direct în scriptură și totuși se pot subînțelege din context. În același timp, se spun în Scriptură lucruri despre Dumnezeu precum că doarme, merge, se mânie ș.a. însă din context devine evident că nu se aplică literal la Dumnezeu (p. 122-123).

Pe lângă argumentarea dumnezeirii Duhului Sfânt în această cuvântare se regăsesc și formulări exacte cu privire la Taina Sfintei Treimi. În special se demonstrează deoființimea persoanelor Sfintei Treimi.

Taina Sf. Treimi

Sf. Treime – lumina substanțială care este unică și în același timp Tată, Fiul și Duh, Fiul luminează din lumina Tatălui în lumina Duhului

Noi cinstim monarhia în dumnezeire, dar nu prin mărginirea la o singură persoană, ci prin egalitatea de natură și identitatea de mișcare și convergența spre unime a celor din monarhie (p. 64). Există un singur Dumnezeu, pentru că există o singură fire dumnezeiască și totodată sunt trei persoane, dar care își au referința către Unime (p. 118). „Era lumina cea adevărată, care luminează pe tot omul care vine în lume, Tatăl. Era lumina cea adevărată, care luminează pe tot omul care vine în lume, Fiul. Era lumina cea adevărată, care luminează pe tot omul care vine în lume, Celălalt Mângâietor. Era și era și era, dar Una era. Lumină și lumină și lumină, dar o singură lumină,

un Dumnezeu. Lucrul acesta și l-a închipuit și David [...]: „Întru lumina Ta vom vedea lumină” (p. 109).

Sf. Grigorie spune că „Dumnezeirea din starea de Unime la început, mișcându-se către Doime s-a constituit în Treime, i.e. Tatăl, Fiul și Duhul”. Însă acest fapt nu se înțelege în mod evolutiv, ci în sensul posibilității cunoașterii omenești. „Dacă era un timp când nu era Tatăl, er un timp când nu era Fiul. Dacă era un timp când nu era Fiul, era un timp când nu era nici Sfântul Duh. Dacă Unimea era de la început și Treimea era de la început” (p. 110). „Nu este Unul din Cei trei mai Dumnezeu, iar Altul mai puțin Dumnezeu, și nici Unul Dumnezeu mai întâi, iar Altul un Dumnezeu mai pe urmă, nici nu se desparte prin voință, nici nu se împarte prin putere și nici nu există ceva acolo din cele câte sunt proprii lucrurilor care se pot împărți” (p. 118).

Unitatea – Dumnezeirea neîmpărțită între împărțiți

Prin urmare dacă ne referim la dumnezeire vorbim de monarhie și de un singur lucru, iar dacă ne referim la cele în care este dumnezeirea vorbim de treime și de trei lucruri (p. 118-119).

Fiul este născut din Tatăl și prin urmare deoființă cu Tatăl. Chiar dacă Tatăl este nenăscut, iar Fiul născut. Nenăscut, născut și purces sunt proprietăți ale persoanelor și nu aduc o deosebire substanțială între persoanele Sf. Treimi. Această deosebire intervine numai atunci când vorbim de creat și necreat (p. 72).

Homousios – Cele trei dunt una prin Dumnezeirea Lor, iar Unimea trei prin proprietățile (persoanelor)

Dacă aceste numiri ar ține de ființa lui Dumnezeu atunci și Fiul prin naștere din Tatăl ar deveni nenăscut. Asta ar însemna că Fiul ar fi Tatăl al Tatălui. Prin urmare s-ar confunda persoanele Sfintei Treimi (p. 74). Trebuie atrasă atenția asupra faptului că denumirea de Fiul al lui Dumnezeu nu se face pe cale de omonimie, altfel nu ar avea sens, ci se referă la deoființimea Tatălui și a Fiului. Cu alte cuvinte, Logosul nu se numește Fiu, fără să-L înțelegem a fi cu adevărat Fiu, nici nu poate fi vorba de vreo înfiere, ci Fiul este Fiu la modul propriu. Or, acest lucru implică neapărat și nașterea. Iar unde este naștere acolo este și moștenire și deoființime. Prin urmare, Fiul nu poate fi considerat o creatură, altfel nu ar mai fi Dumnezeu și nu s-ar numi Fiu al lui Dumnezeu (p. 76).

Însă, nici Duhul Sfânt nu poate fi considerat un accident, i.e. o energie a lui Dumnezeu. Scriptura demonstrează că Duhul acționează în mod liber ca o persoană dinstinctă, i.e. o substanță care subzistă în Sine (p. 110-111).

Duhul Sfânt este pus în legătură cu sfințenia. El este numit sfințitorul. Prin urmare dacă nu ar fi existat de la început Duhul Sfânt atunci El ar

coborâ în rând cu oamenii (creaturile), deși un pic mai devreme în timp. Apoi, acest lucru ar însemna ori că Dumnezeu nu a avut sfințenia de la început ori că sfințenia este altceva înafară de Duhul (p. 110). Duhul Sfânt este numit Dumnezeu și totuși nu poate fi numit nenăscut, deoarece atunci ar exista două principii în Dumnezeu. Duhul Sfânt nu poate fi numit nici născut, fiind că aceasta ar însemna să existe doi fii și prin urmare doi frați. Duhul nu poate nici precede de la Fiul fiind că atunci ar exista o relație de nepot cu Tatăl și o relație de fiu cu Fiul. Prin urmare ar exista doi fii. Acest lucru este absurd și nefondat scripturistic (p. 112-113).

Cine afirmă că Duhul nu precede numai de la Tatăl, acela inventează una al treilea Testament prin care surpă cuvântul Evangheliei lui Hristos care spune: Duhul cel Sfânt care de la Tatăl precede

Purcederea Duhului din Tatăl face ca Duhul ca și în cazul Fiului să fie deoființă cu Tatăl și prin urmare și cu Fiul.

Din manifestările sau relațiile reciproce ale Persoanelor vin și denumirile lor de Tată, Fiu și Duh. Aceste numiri nu se referă nici la ființa lui Dumnezeu, nici la energiile sale, ci sunt nume de relații, i.e. de arătare cum este Tatăl față de Fiul și Fiul față de Tatăl (p. 77). În ce privește însă firea dumnezeiască, ea rămâne neîmpărțită între împărțiți. Tatăl se numește așa tocmai pentru că este nenăscut și totodată pentru că a născut pe Fiul. Fiul se numește așa pentru că s-a născut din Tatăl. Iar Duhul Sfânt se numește așa pentru că a purces. Astfel, se păstrează neconfundarea personelor într-o unică fire a Dumnezeirii.

Nașterea Fiului și purcederea Duhului din Tatăl au avut loc, spune Sf. Grigorie, când era Tatăl, i.e. în afară de ideea de timp fiind că nu era un timp când nu era Tatăl (p. 67). Fiul S-a născut când nu S-a născut Tatăl, iar Duhul a purces când nu a purces Fiul. Totul s-a produs „dincolo de când” (p. 65).

Totuși, se pune întrebarea dacă persoanele Sf. Treimi sunt deoființă, iar Tatăl este fără de început, de ce nu se spune și despre Fiul și Duhul că sunt fără de început? Sf. Grigorie răspunde că Fiul și Duhul nu sunt fără de început fiind că au principiu pe Tatăl. Totuși, Aceștia nu au existat la un timp după El. Fiul și Duhul sunt veșnici, însă raportați la cauza lor, i.e. la Tatăl, nu sunt fără de început. Însă în cazul dat cauza nu este mai veche decât cauzatul. Nașterea Fiului și purcederea Duhului le coincid cu existența (p. 71).

Taina Sfintei Treimi nu este o invenție, ci conformă cu Scriptura, i.e. face parte din Revelarea lui Dumnezeu. Însă este adevărat că lucrurile nu sunt prezentate limpede peste tot. Sf. Grigorie spune în acest sens: „Vechiul Testament a predicat clar pe Tatăl și mai întunecat pe Fiul; Noul Testament a arătat limpede pe Fiul, a lăsat să se întrevadă Dumnezeirea Duhului. Acum se încetățenește cu noi Duhul, oferindu-

ne mai clară arătarea Lui”. Prin urmare descoperirea lui Dumnezeu s-a făcut progresiv în scop pedagogic, deoarece și elevilor învățătura li se dă parțial și treptat după nivelul de înțelegere. Astfel, omul cunoscând tot mai mult pe Dumnezeu înaintează „din slavă în slavă” (p. 127).

JOHANN MALAKI